

Könyvszemle

Szegregáció, integráció, asszimiláció a középkori városfejlődés korában

A középkori európai városfejlődés egyik leglényegesebb jellemzője, hogy a városi település, bár népességének utánpótlását elsősorban a környező vidékről veszi, többnyire élesen elkülönül attól. Ez nem csupán térbeli (városfalak), jogi (privilegizált helyzet) vagy gazdasági (kereskedelmi, illetve kézműipari tevékenység) különbségek formájában érhető tetten, hanem társadalmi szempontból is. Az utóbbi bő évtizedben idehaza is virágzásnak induló várostörténeti kutatások szervesen illeszkednek az európai, főleg komparatív megközelítésű történeti urbanisztikai irányzat kereteibe. Ennek egyik szép példája a bemutatandó kötet. A *Historical Urban Studies* sorozatában egyébként főleg koraujkori–újkori, jobbára angolszász vonatkozású várostörténeti kötetek jelennek meg, ezért is öröndetes, hogy a nyugati kutatás szempontjából még kevésbé ismert közép- és kelet-európai térség is képviselteti magát.

Ahogy az a szerkesztői előszóból is kiderül, a kötet alapját a budapesti Közép-Európai Egyetemen (CEU) 2003 februárjában tartott várostörténeti interdiszciplináris program résztvevőinek, illetve meghívott előadóinak a dolgozatai és előadásai jelentették. Ezek a tanulmányok térben és időben eredetileg jóval szélesebb területet fogtak át; a szerkesztői döntés nyomán szűkült le a kör egy, az említett térséget bemutató, a 13–16. századra össz-

pontosító tanulmánykötetre. (A szerkesztők a kimaradt, korábban máshol megjelent tanulmányokat az előszó végén felsorolták.) A kötet megjelenését a CEU-n kívül a Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztályának, Budapest Főváros Kulturális Bizottságának és a University of London publikációs alapjának hozzájárulása tette lehetővé. Így sikerült angol szakmai lektort és a kötet eleget kiállítását is biztosítani. Az olvasó tájékozódását a fejléc, az angolszász könyvkiadásban megszokott képjegyzék, a szerzői életrajzok és egy gondosan összeállított személy- és helynévmutató is segíti, amely az egyes települések különböző nyelvű történelmi neveire is tekintettel van. Ez azért is lényeges, mivel a tanulmányok jó részében a települések mai hivatalos neve szerepel.

A háromszavas főcím (szegregáció, integráció, asszimiláció) a térség városi közösségeiben a többség („elit”) és a kisebbség (a vallási és nyelvi szempontból „idegenek”) egymáshoz való viszonyát, együttélésük stratégiáinak három fő irányát jelzi. Ahogy a magyarázó alcím sorrendje is utal rá, a városi társadalmon belüli „idegen elemeket” a középkorban elsősorban eltérő vallásuk, másodsorban eltérő nyelvük különböztette meg a többségtől. A nyelvi korlátok könnyebben áthidalhatóak voltak: a mindennapi érintkezés gyakorlatában a városlakók sokszor két- vagy többnyelvűek. A közép- és kelet-európai térséget általában Nyugat-Európához mérve szemléljük: ehhez képest (leszámítva a csak érintőlegesen

megjelenő bizánci világot) kisebb népsűrűségű; a városfejlődés később kezdődik, és a városlakók általában nyugatról (a 13. századtól kezdve túlnyomórészt német területekről) érkeznek, ezért a város nyelvileg is idegen szigetnek számít. A városi elit különböző gazdasági és társadalmi okokból általában ellenőrző és elkülöníti a betelepülőket, és paradox módon ezáltal fenn is tartja a város elkülönültségét. Az „idegen” a középkorban is, később is főleg városi jelenség. A képlet persze nem ilyen egysíkú, hiszen a kötet tizennégy tanulmánya épp a kérdés részleteit, sajátosságait kísérli meg körbejárni. A szerkesztői szándék a tanulmányok összetartozását, a könyv koherenciáját egységes fejezetszámozással is érzékelteti. A sort egy elméleti bevezető és egy képi forrásokat elemző, összegző fejezet keretezi. A közöttük elhelyezkedő 12 tanulmány tematikája földrajzilag a livóniai (észti és lett) területek városaitól Lviven, Dél-Magyarországon, Budán, Visegrádon és a mai szlovén területek városain át Dubrovnikig és a nyugati görög szigetekig terjed. A két magyar szerkesztőnek köszönhetően a magyar témák felülreprezentáltak, öt fejezetet tesznek ki.

Ezt a sokféle tanulmányt kísérte meg az angol várostörténet egyik jeles szakembere, Derek Keene egy bevezetőben ismertetni. Keene fejezetszám szerint hivatkozva az egyes tanulmányokra kiemeli a városi társadalom és a területi hatalom kapcsolatát, a városi jogok megszerzésének és bizonyos vallási és etnikai csoportok ebből való kizárásának módját, a társadalmi helyzettel összefüggő asszimiláció lehetőségeit. Írása jól rávilágít a közös jegyekre, és abból a szempontból is érdekes, hogy egy angolszász, főleg Londonnal foglalkozó szakembernek milyen benyomása támadt a kötet olvasása során a közép- és kelet-európai térség városfejlődéséről.

A tanulmányok áttekintő jellegű szövegekből és az egyetlen vagy néhány várost középpontba állító elemzésekből állnak. Az áttekintések közé tartozik Felicitas Schmiuder fejezete a Német–Római Birodalom déli–nyugati és keleti peremén lévő vegyes lakosságú városok korai kisebbségeiről. Megállapításával jól összecsengenek az észti Anti Selart megfigyelései három livóniai város, Tallinn, Riga és Tartu 13–14. századi orosz lakosságának helyzetéről. Eszerint a 13. századi kezdeti időszakban még könnyebben lehetett bekeverülni a városi polgárság körébe – a 14. században már a nem germán lakosokat egyenesen kirekesztették a polgárjogból. A rosszabb forrásadottságok miatt egy későbbi, a 15–17. századi időszakra nézve vizsgálja Olha Kobuzska-Andrusiv a Lembergben (Lviv) élő örmény, rutén és zsidó kisebbség helyzetét, kereskedelmi lehetőségeinek és hitéletének korlátozását a városvezetés részéről, illetve a gyengülő királyi hatalom időszakos törekvéseit helyzetük javítására. Ezután nagy ugrással két magyar téma következik: a dél-alföldi városiasodás és ezen belül a különböző kisebbségek (a pécsi és nagyolaszi latin, a szegedi kun és tót, valamint a temesvári és lippai román, illetve szerb középkori jelenlét) nyomait nagyívűen áttekintő tanulmány Petrovics István tollából, illetve a magyar főváros német elitjét és magyar, illetve zsidó lakosait bemutató feszes topográfiai elemzés Végh Andrásról. A hetedik fejezetben Boris Golec írását olvashatjuk a mai Szlovénia területén fekvő húsz város késő középkori (15–16. századi) etnikai viszonyairól. Ez a tanulmány megközelítésében tipikusan „utódállami”: a mai országhatárokat vetíti rá az adott területre, így választja ki a vizsgált települések körét, ráadásul szövegének van némi polemizáló éle: azt igyekszik bizonyítani, hogy az adott vá-

roscsoport egy részében már a késő középkorban is nagy arányban éltek szlovének. Ennél sokkal hálásabb témát, a késő középkori Raguzá (Dubrovnik) etnikai sokszínűségét, az örömmel fogadott olasz, fenntartásokkal kezelt zsidó és a többnyire ellenségnek számító szerb, bosnyák és török idegenek helyzetét és a polgárjog megszerzésének lehetőségeit mutatja be a horvát Zdenka Janeković-Römer a nyolcadik fejezetet alkotó elemzésében. Az ezt követő két fejezet az idehaza alig ismert bulgáriai és nyugat-görög területekről hoz példákat. Kazimir Popkonstantinov és Rossina Kostova főleg régészeti leletek és elbeszélő források részletei alapján tesznek néhány megállapítást a 12–14. századi bolgár állam két jelentős városának, Plovdivnak és Tarnovónak a zsidó, örmény és latin (velencei, raguzai) kereskedő kisebbségeinek a helyzetéről, rámutatva arra, hogy az ortodox közegben „idegennek” számító másfelekezetűek elkülönített helyzete (esetenként a városon kívüli lakóhelye) tökéletes párhuzama az eddigi nyugati keresztény területeken megfigyelhető szegregációnak. Ugyanezt az ortodox közeget mutatja be Nada Zečević, aki a 14–15. század fordulóján a Nápolyi Királyságból származó főnemesi Tocco-família birtokában lévő négy görög város korábbi elitjének pozícióvesztését, a helyi viszonyokat jobbra negligáló, nyugati minták alapján működő hatalommal szembeni alulmaradását vázolja fel.

A kötet végén három újabb magyar tanulmány kapott helyet. Nagy Balázs fejezete a 10–15. századi külföldi utazóknak a magyar településekről tett megjegyzéseit veszi számba, Laszlovszky József a visegrádi és a budai királyi rezidencia, a városi lakosság és a ferencesek kapcsolatát tárgyalja, ötletes topográfiai elemzéssel bizonyítva a királyi akarat városzerkezetet módosító megnyilvánulásait. Szende

Katalin mértékadó tanulmányában a jobb forrásadottságú magyarországi városok késő középkori etnikai sokszínűségét, egyben belső igazgatásában és külső kapcsolataiban természetesnek tekintett többnyelvűségét, szociolingvisztikai jelenségvilágát mutatja be. A nyelvi érintkezés hívószavával kapcsolódik ide a kötet zárófejezete, melyben Gerhard Jaritz az előző fejezetekben különböző módon bemutatott városi „idegent” a képi források, főleg templomi freskók és oltárképek vonatkozó jeleneteivel szembeesíti, rámutatva a képi ábrázolások topikus és sematikus elemeire.

A városi kisebbségi helyzetek példáinak felsorakoztatásával teljesül a kötet összehasonlító megközelítésre vonatkozó célkitűzése: az olvasó az egész térségről jó áttekintő képet kap. A tanulmányok sora azt is tükrözi, hogy a forrásadottságok és a módszerek nagyjából hasonlóak: statisztikai források előtti korszakról lévén szó, a kutató a városi népesség egészét vagy részét valamilyen szempont szerint számba vevő összeírásokat (adójegyzék, tizedlajstrom) használ a bennük található nevek foglalkozási vagy etnikai szempontú elemzésével, illetve bizonyos helyzetekben a régészeti adatokat és a topográfiai rekonstrukció módszerét hívja segítségül. A közös vonások hangsúlyos megjelenése miatt ugyanakkor a különbségek, az egyes városok sajátos jegyei elmosódnak, bár ezt az egyes részproblémák iránt érdeklődő olvasó a lábjegyzetekben található (és a névmutatóban ezeket is tartalmazó) adatok segítségével továbbléphet. A magam részéről szívesen olvastam volna cseh, lengyel és osztrák területek városait bemutató fejezeteket is, bár ezt a hiányt a szlovéniai (krajnai és alsó-stájer) városokat áttekintő, illetve a Lemberget bemutató tanulmány részben enyhíti. Végző soron a hazai tudomány szempontjából a kötetben hangsúlyo-

san szereplő magyar témájú fejezetek miatt is értékes ez a kötet: elérhetővé teszi a külföldi olvasók számára a magyarországi városkutatás több fontos eredményét, és ez a nemzetközi együttműködéstől még mindig „szegregáltak” tűnő magyar történettudomány helyzete miatt fontos lépésnek tekinthető. (Keene, Derek – Nagy Balázs – Szende Katalin

(eds.): *Segregation – Integration – Assimilation. Religious and Ethnic Groups in the Medieval Towns of Central and Eastern Europe. Historical Urban Studies. Farnham–Burlington: Ashgate, 2009, xviii, 263 p., <http://books.google.hu>*)

Lakatos Bálint

PhD-ösztöndíjas, ELTE BTK

Történettudományi Doktori Iskola, Budapest

Peter Vinkler: *The Evaluation of Research by Scientometric Indicators*

A tudományos kutatás, különös tekintettel az alap kutatás hasznosságáról eléggé szélsőséges vélemények hangzottak már el hazai fórumokon. Egyes politikusok szerint a tudomány és intézményei felesleges luxusnak minősülnek, ha nem produkálnak mérhető anyagi hasznot. A legkeményebben egy korábban nagy befolyású, ma már azonban nevenincs politikus fogalmazott: „Az MTA azon területeit, amelyek nem szolgálják közvetlenül a versenyképességet, a földdel kell egyenlővé tenni, mert csak porosodó iratokat gyártanak [...] A magyar tudósokkal az a gond, hogy akik meghatározók, vagy alkottak valami maradandót, már nem élnek”.

Az Akadémia 2006. évi Közgyűlésén Nagy Károly akadémikus hívta fel a figyelmet arra, hogy „a tudósok természetes kíváncsisága, amely az anyagi világ törvényeinek, titkainak minél pontosabb megismerésére irányul, az alkalmazások iránt fogékony kollégák munkássága révén olyan eljárásokhoz és eszközök-höz vezet, amik nemcsak haszonnal járnak, de igen nagy mértékben megváltoztatják, megszépítik, könnyebbé teszik az emberek életét.” Nagy Károly professzor Eötvös Lorándra is emlékeztetett, aki nemcsak kiemel-

kedő tudós volt, hanem akadémiánk elnöke, sőt még miniszter is (!), mégis a következőket mondta: „A tudománynak éppen úgy életfeltétele a fényűzés, mint a művészetnek... Szükségletét nem szabad a takarékos államtartás rendes mértéke szerint kiszabni.”

A tudományos kutatással kapcsolatos negatív véleményekben implicit jelen van az a feltételezés, hogy a tudományos kutatás eredményességét vagy nem lehet mérni, vagy pedig egyetlen értelmes mércéje a rövid távon hozott anyagi haszon lehet csak. E véleményekből azonban az is kitűnik: a politikusok jelentős része nincs tisztában azzal, hogy ma már egy külön tudományterület, a tudománymetria (scientometria) foglalkozik a tudományos kutatás különböző jellemzőinek kvantitatív elemzésével és értékelésével. Ez már csak azért is meglepő, mivel a tudománymetria művelésének hazánkban több évtizedes hagyományai vannak. A szakterület *Scientometrics* című nemzetközi folyóiratát nálunk adják ki, továbbá létrehozója és főszerkesztője, Braun Tibor professzor, kutatócsoportjával a MTA Kutatásszervezési Intézetében a témáról számos cikket publikált, valamint egy egész könyvsorozat kiadását gondozta. A tudományos teljesítmény értékelésének igénye is régen felmerült már, azonban az is világos volt, hogy ez a feladat korántsem egyszerű. A tényekhez tartozik még, hogy az egyéni teljesítmény értékelése alapelveivel 1996-ban